

Füzérkomlós község gazdasága és társadalma a 20. század első felében

SPÓNER Péter

Economy and society in village of Füzérkomlós (Hungary) in the first half of the 20th century

Földbirtoklás és erdőgazdálkodás

A 19-20. század fordulóján – akárcsak a korábbi évszázadokban – a szinte kizárólag mezőgazdasági termeléssel foglalkozó népesség számára elsőrendű kérdés a földbirtoklás; a termőföld nem csupán a megélhetéshez szükséges javak előállításának forrása volt, hanem az egyes emberek közösségen belüli helyét is meghatározta. A korabeli falusi társadalom mentalitását átjárta a földhöz való kötődés, hiszen egész életformája a földművelésen alapult, amit a Hegyköz vidékén különösen hangsúlyossá tett a jó minőségű földterületek szűkössége. A hegyközi táj egyfajta átmenetet jelent az alföldi vidékek és a Kárpátok magashegysége között, itt már kevés a megművelhető föld, de még nem tűnik el teljesen a növénytermesztés, csak szükség van más, kiegészítő tevékenységekre is. A korábbi századokban erdőirtással szerzett szántóterület gyenge talajminősége ellenére is értékes volt a lakosság számára, mivel a személyükben 1848-ban felszabaduló jobbágyok és zsellérek ragaszkodtak az immár sajátjukká váló parcellákhoz.

A füzérkomlói földbirtokviszonyok bemutatását jelentősen megnehezíti a megfelelő források szűkössége. A községi telekkönyvek nem maradtak ránk, így szinte csak a miskolci pénzügyigazgatóság levéltárban fennmaradt anyagában található helyi vonatkozású iratok információira szorítkozhatunk.¹ Hasonlóan problematikus a Károlyi-uradalom 20. századi történetének kutatása, hiszen a hegyközi birtokaikra vonatkozó gazdasági iratok egy-két kivétellel nem kerültek levéltárba, elpusztultak, esetleg lappanganak valahol.² Maradtak ezen felül a statisztikai adatgyűjtések: a mezőgazdasági összeírások és a népszámlálások Füzérkomlóásra vonatkozó adatai és a szakirodalomban helyenként felbukkanó utalások. Ezek alapján nem tudunk pontos képet rajzolni a község földterületének tulajdonviszonyairól, de felvázolható a Károlyi család, a községi közbirtokosság és a paraszti magánbirtok arányainak változása, az egyes művelési ágak megoszlása, illetve bemutatható a közbirtokosság erdejének használata.

A gróf Károlyi család, illetve annak főtí ága a 20. század első felében is a Hegyköz legnagyobb birtokosa. A füzérradványi központú uradalom hatalmas területének zöme erdővel borított hegyvidék, melynek jövedelmezősége messze meghaladta az egyéb művelési ághoz tartozó birtoktestek termelésének bevételét. Füzérkomlós határában a grófi család elsősorban erdőterületet birtokolt, melynek fontosságát jelzi, hogy a vizsgált időszakban mérete nem változott.³ Az 1920-as évektől a községben volt az uradalom egyik erdőgondnokságának székhelye, amely a Csehszlovákiához csatolt

¹ Füzérkomlós „*kataszteri birtokívei és telekkönyve megsemmisült a használat alatt, csak a kataszteri birtokív összesítő van meg*” olvashatjuk a helyi jegyzői hivatalban 1946. augusztus 2-án történt hivatalátadás jegyzőkönyvében, MNL BZML XXI. 12. 1345/1946. A község gazdálkodásáról fennmaradt iratok: MNL BAZML VI. 102. 14. dob. Füzérkomlós község kataszteri birtokívei (továbbiakban: *Kataszteri*) és MNL BAZML IV. B. 410. 69-70. Füzérkomlói volt úrbéresek erdejének rendszeres gazdasági terve 1930. (továbbiakban: *Gazdasági terv 1930.*)

² A Károlyi-uradalom erdeinek gazdálkodását erdőfelügyeleti szervek iratai, illetve másodlagos források alapján mutatja be JÁRÁSI 1997. több fejezetében.

³ A három idősík adatainak kisebb eltérései a különböző számításokból és kerekítésekből adódnak. Az adatok természetesen nem száz százalékig megbízhatóak, de a tendenciák megrajzolásához elegendőnek bizonyultak.

bistei erdő gazdálkodását is felügyelte.⁴ A 20. század fordulóján – ha adataink helytállóak – a rét és legelőbirtok aránya kis mértékben növekszik, ennek magyarázata feltételezésünk szerint az lehet, hogy a törpebirtokokkal nehezen boldoguló, eladósodó egykori jobbágyaiktól megvásároltak kisebb parcellákat. Feltételezésünket a magánbirtokok arányának változása támasztja alá (lásd a magánbirtokokat bemutató táblázatot).

A Károlyi család birtokai

Év	Szántó	Kert	Rét	Legelő	Erdő	Műveletlen	Összesen
1876 ⁵	49		43		205		297
1910 ⁶	50.8	1.5	54.1	8.5	208.3		323.2
1935 ⁷	29	3	9	10	209	9	269

A birtok azonban a következő évtizedekben szántó és rétterületeket veszít, az 1910-1935. közötti jelentős csökkenést elsősorban a Nagyatádi-féle földreform keretében történő tulajdonváltás, esetleg földeladások indokolják. Az adatok torzítása ellenére markánsan kirajzolódik a Károlyi birtoktest gazdálkodási elveinek megváltozása a két világháború között. Az erdőterületeket megőrzik, fejlesztik a fakitermelésből származó jövedelem és a vadászat miatt, a többi művelési ághoz tartozó birtokaiktól pedig lassan megszabadulnak. Az uradalom sorsát végül az 1945. évi VI. törvény pecsételi meg, mely szétesztásra ítéli a birtokok többségét.

A füzérkomlói úrbéres közbirtokosság gazdálkodása az osztatlanul birtokolt erdőre és legelőre épült. Hasonló a helyzet, mint a grófi birtokon, szinte változatlanul megmaradt az elkülönítéskor szerzett földmennyiség a közösség tulajdonában, ami érthető, hiszen az ilyen földek forgalmát korlátozták. Az egyetlen komolyabb változás a jelentősebb rétterület megjelenése az utolsó időszakban, ami a fentebb említett földreform következtében került a közbirtokosság tulajdonába.⁸

Füzérkomlói úrbéres közbirtokosság birtokai

Év	Szántó	Kert	Rét	Legelő	Erdő	Műveletlen	Összesen
1876 ⁹	5			105	43		153
1910 ¹⁰	5.7			106.8	43.5		156
1935 ¹¹	6	1	39	103	43	12	204

A közbirtokosság tulajdona az első évtizedek stagnálása után az 1930-as évekre megugrik, de további fejlődése nem bizonyítható. Az 1945-ös földosztás a közbirtokokat nem érintette, tehát területe nem csorbult, de a közös legelőterület nem változott,¹² juttatott erdővel való kiegészítésre pedig nincsenek adataink, így a közbirtokosság gyarapodásáról sem számolhatunk be.

A magánbirtokok adatai biztosan pontatlanok, a kérdés csak az, hogy mennyire. Az 1935-ös adatsort leszámítva a többi metszet számait úgy kaptuk, hogy a falu határának összterületéből, ami 946 kataszteri hold, kivontuk a grófi és a közbirtokossági területet. A gond ott kezdődik, hogy a művelés alá nem vont területeket (pl. nádas, vízfolyás, út, híd, vasút, stb.) nem tüntették fel pontosan a korábbi felmérések, így ezek beolvadtak a paraszti birtok területébe.

⁴ JÁRÁSI 1997. 35. A bistei birtokot (vagy egy részét?) 1923-ban Károlyi László 684250 cseh koronáért eladja: MNL OL. P. 390./c. Kimutatás a folyószámlán elhelyezett összeg kivételéről, Füzérkomlós, 1923. július 25.

⁵ MNL BAZML VI. 102. *Kataszteri 1876.*

⁶ MNL BAZML VI. 102. *Kataszteri 1910.*

⁷ FÖLDBIRTOKVISZONYOK 1936. 808.

⁸ FÖLDBIRTOKVISZONYOK 1936. 480-481.

⁹ MNL BAZML VI. 102. *Kataszteri 1876.*

¹⁰ MNL BAZML VI. 102. *Kataszteri 1910.*

¹¹ FÖLDBIRTOKVISZONYOK 1936. 767.

¹² MNL BAZML XXI. 12. 725/1946. *Kimutatás a gönci járás községi és közlegelőiről* 1946. június 12.

Hasonló a nem közbirtokossági, de községi tulajdonú ingatlanok helyzete, ezekről egyáltalán nincsen kimutatás, arról nem is beszélve, hogy a község területét rendszeresen 943 holdnak veszik.¹³

Paraszti magánbirtokok (kh)

Év	Szántó	Kert	Rét	Legelő	Erdő	Műveletlen	Összesen
1876					-		493*
1910	386.5	18.5	34.9	-	-		439.9*
1935	403	16	43	4	-	4	470

*kb. 25 hold műveletlen területet magába foglal

A nyitott kérdéseket leszámítva megállapíthatjuk, hogy a 19. század végén csökken az elkülönítéskor önálló földbirtokot szerzett füzérkomlóiak földmennyisége, feltehetőleg az uradalom vásárolta fel a különbözetet. A Horthy-korszak földbirtokreformja során kevesen kaptak földet, az össznövekedés mégis jelentős, valószínűleg vásárlásokkal is gyarapíthatták néhányan vagyonukat. Bármelyik idősíkot vizsgáljuk, a paraszti magánbirtok kategória a domináns, de ez nem jelent egyúttal anyagi vezető szerepet is, hiszen zömmel alacsony jövedelmű szántóterületeket birtokolnak és az egy főre jutó birtokméret kicsi.¹⁴ Az 1945. évi földreform idejéből nem maradtak fenn a Földigénylő Bizottság iratai, a földosztás volumenéről csak becslést adataink vannak. Családonként csupán néhány holdat kaphattak, mivel a Károlyi birtokból kevés volt a felosztható nem erdőszült terület, erdők osztása pedig nem volt jellemző.

Forrásaink szűkossége miatt mindössze a közbirtokossági tulajdonformáról szólhatunk bővebben. 1853-ban az úrbéri pátens a felszámolja határhasználat korábbi közösségét, a földesúri erdőkből és legelőkből a jobbágykori haszonvételek arányában kap a község lakossága. Füzérkomlóson 1862-ben rendezik a tulajdonviszonyokat, ekkor fejeződik be a tagosítási és elkülönítési per.¹⁵ A községnek juttatott erdőt és legelőt nem osztják szét a falu lakói között, hanem azokat osztatlanul birtokolják, a családok a jobbágyfelszabadításkor szerzett szántóföldjük arányában kapnak erdő-, illetve legelőjogot. A rendezéskor a földbirtokkal nem rendelkezők is kaphattak jogokat, melyek idővel nem csupán örökölhetőek, hanem szabad forgalmúak lettek, adhatók és vehetőek. A jogok arányában hajthattak ki állatokat a közös legelőre, illetve ez alapján juthattak hozzá az erdőből kivágott fához is. A községi erdő és legelő Füzérkomlóstól északnyugatra helyezkedett el; az erdő a Szántó-hegy oldalán, a legelő pedig alatta terült el a Nagy- és Kis-ligetnek nevezett részen.¹⁶

A Hegyköz éghajlata és talajadottságai miatt az erdőgazdálkodás mindig is meghatározó szerepet játszott a község gazdálkodásában. Az erdő javaiért az elkülönítés után már nem kellett meghatározott szolgáltatásokkal fizetni a földesúrnak, ez azonban nem jelentette azt, hogy az erdőben mindenki szabadon gazdálkodhatott. Az osztatlanul birtokolt volt úrbéres erdők használatát szigorú állami előírások szabályozták. Az 1872. évi VI. törvény az önálló vadászterülettel nem rendelkező földbirtokosokat a vadászati jog legalább 6 évre való bérbeadására kötelezte, ezzel tehát megfosztotta a község lakóit a vadászat törvényes lehetőségétől.¹⁷ Az 1879. évi XXXI. és az 1898. évi IX. törvények értelmében a volt úrbéres községnek juttatott erdőt közbirtokosság kezeli, a gazdálkodást üzemszerűen kötelesek végezni, a művelést állami erdőhivatal felügyeli. A szabályozás szükségességét indokolta az országszerte elterjedt fapusztítás, ugyanis a megnövekvő fakereslet illetve a szántóterület kiterjesztésének helyi igénye miatt gyors ütemben fogytak a községi erdők. A közbirtokossági

¹³ Számításaink alapja az alábbi két művelési ágakra lebontott adatsor

Művelési ágak kh-ban (a falu egész határa: 946 kh)

Év	Szántó	Kert	Rét	Legelő	Erdő	Műveletlen	Összesen
1910*	443	20	89	115	251	24	943
1935**	438	20	91	117	252	25	943

¹⁴ 63 magánbirtokra 470 kat. hold terület jut, ez alig 7 hold/birtok. FÖLDBIRTOKVISZONYOK 1936. 214-215.

¹⁵ MNL BAZML IV. B. 410. 69. *Gazdasági terv 1930. I. Általános birtokviszonyok*

¹⁶ Kováts 2000. 146., 150.

¹⁷ Bedő 1895. 70.

erdők elidegenítését azonban csak az 1913. évi XXXIII. törvény korlátozza, a birtokosok kétharmadának beleegyezéséhez kötve az eladást, de a minisztérium csak abban az esetben engedélyezte az ügyletet, ha a vevő az erdőt rendszeres gazdasági üzemterv alapján művelő jogi személy volt, ezzel kívánták megakadályozni az üzérkedő magánszemélyek birtokhoz jutását.¹⁸

Az első világháború idején óriási kereslet mutatkozott a faanyag iránt, a háborús erőfeszítések sikere érdekében a kormányzat lazított a kitermelés szabályain. A trianoni döntés értelmében erdeinek nagyobbik felét elvesztítő ország annál inkább óvni kívánta a megmaradt faállományt, így 1923-ban, majd 1935-ben újra törvényileg rendelkeztek az erdők használatáról. Többször átszervezték a felügyelő hatóságokat, szakszerűbb erdőgazdálkodást vezettek be és a közbirtokosságokat jogi személlyé nyilvánították, ezáltal megkönnyítették az erdő fenntartásához, fejlesztéséhez szükséges hitel felvételét.¹⁹ 1945 után, bár a földreform az erdőket is érintette, a közbirtokosságok megmaradtak tulajdonukban, csak az állami felügyelet erősödött. Az igazi államosításra 1952-ben került sor, ekkor az erdők kezelését az állam vette át a közbirtokosságoktól, a birtokok beolvadtak az állami erdőgazdaságok területébe.

A füzérkomlósi volt úrbéresek erdeje a községtől északra, 5-25 fokos lejtésű, 250-300 méteres tengerszint feletti magasságú hegyoldalon feküdt. A birtok kiterjedése mintegy 46.9 kataszteri hold volt az üzemterv szerint, a statisztikákban azonban rendre 43-44 hold terület szerepel, ez ismét a földfelmérések bizonytalanságát tükrözi. Az erdőbirtok talaja helyenként köves, gyér fűvel fedett, homokos barna agyagtalaj.²⁰ 1895-ben az erdők törzskönyve szerint feltétlen erdőtalajnak minősítették, vagyis kizárólag erdőművelésre alkalmas, más célra nem is használhatják fel tulajdonosai.²¹ Az egész terület a III. termőhelyi osztálynak felel meg a korabeli minősítés szerint, vagyis nem tartozott a legjobb minőségű erdők közé.²² Faállománya 1929-ben 68% kocsánytalan tölgy, 18% bükk és 14% gyertyán, de helyenként sok nyír és nyárfa is előfordult.²³

A közbirtokosság erdejének első ismert gazdasági üzemterve 1908-ból származik, de már 1879 óta szervezett keretek közt folyt az erdőgazdálkodás. A 19. század végéig valószínűleg a községi elöljáróság irányította a közös területek gazdálkodását, választott testület létrehozását csak az említett 1898-as törvény írta elő. A közbirtokosság tagjai erdőjoguk arányában kötelesek voltak részt venni az erdő gondozásában, a fakitermelésben és szállításban. A télen kitermelt fát osztályozták, csoportosították, majd a farakásokat megszámozták és kisorsolták. A felmerülő költségeket (adók, kitermelés, szállítás, erdőkerülő, stb.) szintén erdőjogaik arányában viselték.²⁴ Kihasználták a legeltetési lehetőségeket is, azzal azonban nem számoltak, hogy a túllegeltetés gátolja az állomány fejlődését. Az erdő gondozása ekkoriban még nem jelentős szempont, a szakismeretek sem terjedtek el, de a korszerű erdőgazdálkodásra láthattak példákat a község lakói a szomszédos grófi erdőkben.

A feltehetőleg 20 éves üzemterv 1908-ban veszítette érvényét, ekkor határozzák meg az erdőgazdálkodás további elveit. A 69648. F. M. számú rendelettel jóváhagyott rendszeres gazdasági üzemterv szerint az erdőt 40 éves vágásfordulóban, sarjerdő üzem módban használják.²⁵ A területet jellemzői alapján 7 részre osztották, főhasználatként 10 évre 11.7 holdat jelöltek ki tarvágásra, melynek tizedrészét évente ki kell termelni, 1908-1928-ig azonban ettől nagyobb területen, 10 évente 12.9 holdon folyt a kitermelés. A tárgyalt időszakban összesen 1540 m³ fát nyertek ki erdejükből, ennek mintegy kétharmada volt tűzifa, egyharmada pedig épület- és szerszámalapanyag. Az erdő megújulását már nem csupán a természetre bízták, hanem a törvényi előírásoknak megfelelően végeztek erdősítési munkákat is, a vágásterület egy részét felújították. Az erdőmérnökök által előírt

¹⁸ KOLOSSVÁRY 1975. 53.

¹⁹ KOLOSSVÁRY 1975. 65-72.

²⁰ MNL BAZML IV. B. 410. 69. *Gazdasági terv 1930. II. Termőhelyi viszonyok*

²¹ BEDŐ 1895. 260-261.

²² MNL BAZML IV. B. 410. 69. *Gazdasági terv 1930. II. Termőhelyi viszonyok*.

²³ MNL BAZML IV. B. 410. 69. *Gazdasági terv 1930. III. Fatenyésztési viszonyok*.

²⁴ PETERCSÁK 1978. 13-14. A néprajzi kutatások alapján megállapítható, hogy az erdő (illetve a közös legelő) szerepet játszott a közösség építésében akkor, amikor a kezdődő kapitalista gazdálkodás a kisparaszti gazdaságok önálló működését, az egyéni előrehaladást népszerűsítette. A középkori eredetű sorsolásos elosztás a belső vitákat volt hivatott kiküszöbölni, akárcsak a tagosítás előtt a szántóföldi művelésnél. A témáról bővebben lásd: HEGYI 1975.

²⁵ MNL BAZML IV. B. 410. 69. *Gazdasági terv 1930. V. Eddigi gazdálkodás*

munkákat azonban nem mindig sikerült tervszerűen végrehajtani, az 1929-ben készült gazdasági beszámoló megjegyzése szerint „*az erdősítési kötelezettségüknek mindenben eleget igyekeztek tenni, de az utóbbi 3 abnormális száraz év az eredményes erdősítést megakadályozta, innen magyarázható az erdősítési hátralék.*”²⁶ Az erdőgondozás másik formája a fiatal sarjerdők aljnövényzettől való megtisztítása a jobb növekedés érdekében. A területnek ekkor még csak kis hányadában történik tisztítás, a kevésbé értékes fafajtaikat még nem termelik ki tervszerűen. A mellékhasználatokat azonban már korlátozták, legeltetni csak az erdő egy részében lehetett.

A közbirtokossági erdő és legelő vadászati jogát bérbe adták, ebből azonban nem értek el jelentősebb bevételt az aránylag kis terület miatt.²⁷ A fa eladásából a közbirtokosság számára nem származott jövedelem, mivel az egyes tagoknak jutott faanyag jórészt a saját szükségletük kielégítésére szolgált, „*csak aránylag igen kis részben az egyesek által nélkülözött tüzi és épületfa kerülhetett eladásra*”. Ezért bár jó állapotú utak voltak az erdőben, 1924-től pedig működött a hegyközi vasút, így a szállítás költségei nem lettek volna magasak, a kitermelt mennyiség nem tette lehetővé az értékesítést, a közbirtokosság nem alakult át piacra termelő szervezetté. A formanyomtatvány alapján elkészített gazdasági üzemterv eredményeket bemutató fejezete nem nagyon tud tételes jövedelmet felmutatni a pénzügyi eredményeket tárgyaló alfejezetben: „*Pénzügyi eredményről itt csak annyiban lehet szó, hogy az erdő terjedelméhez képest a legjobb és legtöbb szerszám és tüzfát van hivatva adni és így a volt úrbéreseknél a legtöbb jövedelmet hozni az erdőtalaj jókarban tartása mellett.*”²⁸ Az erdő fenntartásával járó költségeket a tagság erdőjoga arányában fizette, 1929-ben ez kerekítve 12 pengő állami adót, 6 pengő községi pótdadót, 29 pengő kezelési és védelmi költséget jelentett. A fakitermeléssel, szállítással és erdőgondozással járó munkákat a tagság közösen végezte el, így csak a mezőőri teendőket is ellátó erdőszolga fizetése terhelte a közös költségvetést. A birtokosság veszteségéhez tartozott még a faállomány kisebb lopásokkal járó csökkenése.²⁹

1929-ben ismét módosítani kellett a gazdálkodás rendszerét, az ekkor készülő új gazdasági üzemtervben a hangsúly a kitermelésről inkább a fenntartás felé tolódik el. A trianoni békeszerződés után Magyarországon nagyobb figyelmet szenteltek a meglévő értékek megőrzésének, ami a szakmai elvek könnyebb érvényre jutását eredményezte. Az abaújszántói magyar királyi erdőhivatal főerdésze által elkészített tervezetet a földművelésügyi miniszter 9344/1930. I. 2. rendeletével hagyta jóvá. Abaúj-Torna vármegye közigazgatási bizottsága határozatával a korábbi üzemtervet hatályon kívül helyezte, így 1931-től a füzérkomlói erdőben az új előírások elveinek megfelelően folyhatott a gazdálkodás.³⁰ Az új üzemterv a legeltetés teljes kizárásával, a talaj termőképességének megóvása és fokozása mellett az értékes faállomány megőrzésével kívánja a birtokosok igényeit a leghatékonyabban kielégíteni. Marad a 40 éves vágásforduló, a papíron négy egyenlő részre osztott területből³¹ 10 évente termelnének ki tarvágással egy-egy negyedrészt (11.7 kat. hold), de csak 20 évre előre osztják be a szakaszokat, mivel akkor lesz esedékes a következő üzemterv megállapítása. A kivágott erdő rész felújításáról már a következő évben köteles a közbirtokosság gondoskodni, szükség esetén magvetéssel és csemeteültetéssel is, a köves, rossz talajú területeken pedig fekete- és lucfenyővel kell pótolni a kitermelt állományt. Nagyobb hangsúlyt kap a talaj és a faállomány gondozása: a birtokosoknak ügyelniük kell a minőségre, ezért a kevésbé értékes fafajtaikat, valamint a gyomokat, cserjéket ki kell

²⁶ MNL BAZML IV. B. 410. 69. *Gazdasági terv 1930. VI. Eddigi gazdálkodás eredményei és Uo. Áttekintés a gazdasági terv rendelkezéseinek miként történt foganatosításáról*

²⁷ MNL BAZML IV. B. 410. 69. *Gazdasági terv 1930. V. Eddigi gazdálkodás, VII. A gazdaságra befolyással bíró egyéb tényezők; és Uo. Áttekintés a gazdasági terv rendelkezéseinek miként történt foganatosításáról. A vadászati jog bérletét nyilvános árverésen lehetett elnyerni, melynek időpontját a megyei hivatalos lapban közölték, pl. az 1918. január 1-től 6 éves időtartamra szóló bérletet fél évvel korábban hirdették meg: ATVHL. 1917. július 5.*

²⁸ MNL BAZML IV. B. 410. 69. *Gazdasági terv 1930. V. Eddigi gazdálkodás, VI. Eddigi gazdálkodás eredményei*

²⁹ MNL BAZML IV. B. 410. 69. *Gazdasági terv 1930. IV. Erdőkárosítások, VII. A gazdaságra befolyással bíró egyéb tényezők*

³⁰ MNL BAZML IV. B. 410. 69. *Gazdasági terv 1930. Abaúj-Torna vm. közigazgatási bizottságának 122/1931. sz. határozata, háttalján a minisztériumi jóváhagyással, 1931. szeptember 3.*

³¹ A gazdasági terv mellékleteként 1930-ból fennmaradt erdőterkép és a későbbi erdőhasználati feljegyzések azonban a korábbi, megszakított, 7 részre osztott és betűkkel jelölt (a/1, a/2, b, c, d, e, f) erdőrészek alapján azonosítják a terület egyes szakaszait.

termelni a többi egyed egészségesebb fejlődése érdekében. A térképen is jelölt határhalmok karbantartásáról, felújításáról lelkiismeretesen gondoskodni kell, ezen kívül az erdő határán legeltetést tiltó táblákat is el kell helyezni.³²

Az 1929–1943 közötti idősakra vonatkozó adataink azt mutatják, hogy a gazdálkodás nagyjából a terv szerint zajlott, bár vannak visszatérő problémák. Az új üzemterv nagyobb terheket rótt a közbirtokosságra az alaposabb erdőgondozás előírásával, azonban a hosszabb távú előnyök érdekében a közösség meghozta a szükséges áldozatokat. 1938-ig átlagosan évente 92-94 m³, összesen 930 m³ fatömeget termeltek ki erdejükből, amihez hozzájárult a gyérintett erdőrészekből származó holdanként 2-4 m³ faanyag.³³ Az üzemterv készítésekor a faállomány durván fele 20 évesnél fiatalabb, a többi 20-40 év közötti egyedekből áll. Az erdő – mint korábban említettük – zömében tüzelőt biztosított a község lakosságának, korösszetételéből fakadóan kevés az építéshez alkalmas méretű fa („műfa”). A tervezéskor ezért gondoskodni kívántak az ilyen irányú igények kielégítéséről is: „*kat. holdanként 15 db. szép, egyenes, egészséges, műfára alkalmas kocsánytalan tölgy egyed műfa anyag nyérése céljából csoportonként vissza hagyandó*”.³⁴

Az évente 1,1–1,2 kataszteri hold erdőterületről nyert faanyag kitermelésével általában nem voltak problémák, annál inkább a gondozásból fakadó kötelezettségek teljesítésével. 1934-35-től egyre több az elmaradás a tisztítás és a felújítás terén, feltehetőleg a megélhetési gondok miatt a közbirtokosság tagjai jövedelemkiegészítő tevékenységeket vállaltak, egyre kevesebb idő és energia jutott a közmunkára. A szakmai felügyeletet ellátó erdőmérnökök az évente megtartott részletes bejárások alkalmával felvett jegyzőkönyvekben számos alkalommal figyelmeztetik a közbirtokosságot az előírt munkálatok elvégzésére.³⁵ Az erdőgondozás mellett a másik visszatérő gond a legeltetés kérdésének megoldása. A talaj és a fejlődő sarjállomány védelme érdekében az üzemterv teljes mértékben megtiltja az erdei legeltetést és az alomszedést, a fűsarlózást is külön engedélyhez köti. A jegyzőkönyvek szerint a közbirtokosság gyakran elmulasztja a határdombok felújítását és a tönkrement tilalmi táblák pótlását, ezen kívül nyomatékosan hangsúlyoznia kell a hatóságnak a legeltetési tilalom betartását is.³⁶

A második világháború kitörése után a közbirtokosság erdejében egy ideig még fenn tudják tartani az előírások szerinti gazdálkodást. Az újabb háborús konjunktúra miatt az állam ismét lazított az erdőtörvények szigorán, először lehetővé tette az üzemtervtől eltérő gazdálkodást, majd végül kényszerítette a tulajdonosokat a termelés fokozására. A kitermelt faanyagot a közbirtokosság nem oszthatta szét a tagok között, hanem a kijelölt fakereskedőnek kellett eladnia.³⁷ A füzérkomlói közbirtokosság erdejének kitermelési kvótáját 1943-ban emelik meg, ekkor a korábbi 1,1 hold helyett 2,2 hold területet kell tarra vágni.³⁸ A további gazdálkodásról nincsenek adataink, a háború végéig feltehetőleg nagyobb mértékű kitermelés zajlott, az erdő gondozottsága pedig csökkent. Források hiányában nem állapítható meg, hogy az 1945-ös földosztás alkalmával kiegészítették-e a közbirtokosság erdejét, vagy megmaradt korábbi területe (a 100 holdon felüli közbirtokokot nem sajátították ki, így biztosan nem szenvedett területvesztést). A közvetlen állami kezelésbe vételig valószínűleg az érvényes üzemterv alapján folytatták az erdőművelést.

³² MNL BAZML IV. B. 410. 69. *Gazdasági terv 1930. VIII. A jövő gazdasága*

³³ Gyérintéssel a száraz, egészségtelenül fejlődő, vagy a kevésbé hasznosítható fajtához (pl. gyertyán, nyír, nyár) tartozó egyedeket távolították el, ez azonban nem történt meg minden évben, így az említett számadat csak feltételesen adható hozzá a főhasználatból származó fatömeghez.

³⁴ MNL BAZML IV. B. 410. 70. *Gazdasági terv 1930. Részletes főhasználati terv és nyilvántartás, illetve Részletes előhasználati terv és nyilvántartás.* A gazdasági válság éveit a leginkább piacképes épületfa ára is nyomott volt, így komoly jövedelmet nem jelenthetett a közbirtokosság tagjai számára, ha felkínálták eladásra.

³⁵ MNL BAZML IV. B. 410. 70. *Gazdasági terv 1930. Jegyzőkönyv a füzérkomlói volt úrbéresek állami kezelésben álló erdejének részletes bejárása alkalmával 1935-1943.*

³⁶ MNL BAZML IV. B. 410. 70. *Gazdasági terv 1930. Jegyzőkönyv a füzérkomlói volt úrbéresek állami kezelésben álló erdejének részletes bejárása alkalmával 1935-1943.; Gazdasági terv 1930. Mellékhasználati terv és nyilvántartás*

³⁷ JÁRÁSI 1997. 174. A korábban többnyire önellátásra berendezkedett erdőgazdálkodás így piacra termelő gazdasági ággá válik Füzérkomlóson, azonban a helyi igények kielégítése háttérbe szorul.

³⁸ MNL BAZML V. B. 410. 70. *Gazdasági terv 1930. Jegyzőkönyv 1943. szeptember 6.*

A kevésbé kedvező éghajlat és talajviszonyok következtében nagy szerepet kapott Füzérkomlós gazdálkodásában az állattartás. A feudális korban a legelőket a földesúr és a faluközösség állatai közösen használták. 1853-ban az elkülönítéskor a volt jobbágyoknak juttatott legelőterület osztatlan maradt, nagyságát pontosan nem ismerjük, mindenesetre nagyobb volt a közbirtokosság tulajdonába került erdőterületnél. Az erdő és a legelő kezelését hosszabb ideig a birtokosok közgyűlésének véleménye alapján a falu elöljárósága intézte, csak az 1898-as erdőtörvény előírása alapján kezdték szétválasztani működésüket. Az 1913. évi X. törvény intézkedik a legelők külön kezeléséről azáltal, hogy a közbirtokosságok legelőjoggal rendelkező tagjaiból legeltetési társulatok alakítását rendeli el. A törvény végrehajtása azonban a háború és a következő évek nehézségei miatt késedelmet szenvedett, Füzérkomlóson csak az 1920-as évek vége felé alakulhatott meg az önálló legelőtársulat, legalábbis ezt mutatja a szomszédos települések példája.³⁹

Bár a község legelőtársulatának iratai sajnálatos módon nem maradtak fenn, találtunk utalásokat létezésére.⁴⁰ Működésének alapelvei hasonlítottak az erdőbirtokosságéhoz, a közös tulajdonú földterület minden munkája, költsége és haszna a birtokosoké. A társulat ügyeit választott testület intézte, a vezetőség feladata volt többek között a pásztor fogadása, a legeltetés rendjének kialakítása, az iratkezelés, stb. A tagság legelőjoga arányában hajthatta ki állatait a közlegelőre, melynek használatáért állatai alapján fizetni is kellett (a legelőjoggal nem rendelkező gazdák többet fizettek). A közös költségek közé tartozott a pásztor fizetése, az apaállatok vásárlása és ellátása, a közbirtokosság rétjén termelt takarmány betakarítása.⁴¹ A legelő gyomnövényektől, bokroktól való megtisztítása a tagság közmunkáján alapult, melyet szintén a legelőjog arányában végeztek. Mint minden közmunkával, a legelőtisztítással is voltak gondok, ilyen esetben a hatóságok is beavatkozhattak a legelőtársulat ügyeibe.⁴²

Az állatállomány ellátása azonban nem szorítkozott csupán a közbirtokossági legelő területére. A takarmányozásban komoly szerepe volt az erdei legeltetésnek, makkoltatásnak, mivel a legelők csak közepes minőségűek voltak.⁴³ Az 1930-as gazdasági üzemterv életbe lépése előtt a közbirtokosság erdejében – ha korlátozottan is – szabad volt a legeltetés és az alomszedés. A betakarítási munkák után felszabadult tarlókon a nyár végi szántásig legeltethettek, egyúttal a természetes talajerő utánpótlásról is gondoskodtak. A két világháború között terjedt el a takarmánynövények termesztése, a közbirtokosság tulajdonába került réten lóherét és lucernát termeltek téli takarmányul, kaszálás után pedig a rét is szabad legelőterület volt. Az 1930-as évekre megnőtt a magántulajdonú rétek és kaszálók aránya, ez elsősorban a fuvarozás miatt növekvő lóállomány ellátását segíthette.

Népesség és társadalmi rétegződés

Füzérkomlós község társadalmát vizsgálva elsőként a község népmozgalmi adatait kell áttekintenünk. Ha csupán a népszámlálásokra támaszkodnánk, a 10 évenként kapott adatok alapján a község lakosságszámának 1910-ig történő lassan csökkenő, majd onnan lassan növekvő tendenciáit állapíthatnánk meg. A népszaporulatra vonatkozó adatok nélkül a település társadalma stagnáló jellegű lenne, a századfordulós csökkenést néhány fős elvándorlással magyarázhatnánk.

³⁹ PETERCSÁK 1979. 264–265. A legtöbb környékbeli településnek fennmaradtak a legelőtársulatokra vonatkozó iratai, melyeket a szerző részletesen feldolgozott. A legelőtársulatról mondtak zömmel e települések analógiáin alapulnak.

⁴⁰ MNL BAZML XXI. 12. 725/1946. *Kimutatás a gönci járás községi és közlegelőiről* 1946. június 12.

⁴¹ PETERCSÁK 1979. 266-269.

⁴² MNL BAZML XXI. 12. 508/1947. Abaúj-Torna vármegye alispánja 1946-ban 3153/1946. ai. rendeletével utasítja a legelőtársulatokat, hogy a tagság közösen végezze el a közlegelők tisztítását, a kutak, itatóvályúk karbantartását, és a pászort is utasítsák gyomirtásra a közmunkák közötti időszakban.

⁴³ Az erdei legeltetés szerepével bővebben foglalkozik a néprajzi szakirodalom, különösen Petercsák Tivadar kutatása a hegyközi állattartás feltételeit.

Füzérkomlós lakossága a népszámlálások alapján⁴⁴

Év	1869	1900	1910	1920	1930	1941	1949
Népesség	313	293	282	288	313	351	350

A születési és halálozási adatokat megvizsgálva azonban árnyaltabb képet kapunk a folyamatokról. A természetes szaporulat adatait kiszámolva sokkal nagyobb eltéréseket fedezhetünk fel az egyes 10 éves idősíkok között, ha ezt az adatsort felhasználva a tényleges szaporulat és a vándorlási különbözet is összehasonlításra kerül, akkor már elég sok kérdés felvetődik a község népesedési folyamataival kapcsolatban. 1900-1910 között a hatalmas természetes szaporulat (+57 fő) ellenére csökkent a község lakossága, ami igen jelentős elvándorlásra utal. Magyarázatul a tárgyalt időszakban ország-szerte jelentős amerikai kivándorlási hullám kínálkozik, melyet részletesen később tárgyalunk. A következő 10 évben is érdekesen alakult a népességszám. Feltehetőleg az első világháborúban esetek miatt magas a halálozási ráta, ugyanakkor a kisebb születésszám is magyarázható a férfiak háborús távollétével. Ezek fényében meglepő, hogy a község mégis 12 fővel gyarapodott, ami részben talán az Amerikából a háború után visszatérőknek is köszönhető.⁴⁵

Füzérkomlós népmozgalmi adatai 1900–1949

	1901–1910	1911–1920	1921–1930	1931–1940	1941–1949
Élveszületés (fő) ⁴⁶	94	59	81	85	49
Halálozás (fő) ⁴⁷	37	65	51	66	43
Term. szaporulat: (fő)	+57	-6	+30	+19	+6
Népesség (fő) ⁴⁸	1910: 282	1920: 288	1930: 313	1941: 351	1949: 350
Tényleges szaporulat (fő)	-11*	+6	+25	+38	-1
Vándorlási különbözet (fő)	-68	+12	-5	+19	-7

Az 1921–1930 közötti időszakot a belső forrásokból táplálkozó gyarapodás jellemezte, a korábnál magasabb születésszám miatt keletkezett többlet csupán néhány fő elvándorlásával csökkent. Az 1930-as évek fordulóján alapítottak családot a század első éveinek demográfiai hullámában született lakosok, ami jelentősen megemelte a születések számát a következő időszakban is. 1931-1941 között azonban a lakosságszám növekedéséért már csak felerészben a községben születettek a „felelősek”, ugyanakkora súlya volt a bevándorlásnak, ami mindenképpen valamilyen központi szerepre utal (jobb munkalehetőség, életfeltételek, stb.), mely vonzerőt gyakorolt a közeli települések lakóira. Az utolsó szakaszt a stagnálás jellemzi, 1941-1949 között a halálozási adatok – ismét feltehetőleg a háborús veszteségek miatt – szinte teljesen kiegyenlítik a születésekből származó többletet, végül az elvándorlás fordítja negatív előjelűre a szaporodási mutatót.

Röviden tekintsük át a főbb demográfiai mutatókat befolyásoló tényezőket. A születésszám leginkább a lakosság korösszetételétől függ, egyenesen arányos a termékeny korú lakosság számával. Terjedelmi okokból nem közöljük a vizsgált korszakra vonatkozó születési és halálozási számokat éves lebontásban, de megpróbáljuk érzékeltetni a folyamatokat. A népesség kor szerinti, községekre lebontott adatai 1930-ból és 1941-ből állnak rendelkezésünkre, de a népmozgalmi adatokból felvázolhatóak a korábbi évtizedek korfái is. 1901-1909 között a magas születésszám feltételezi a 20-40 éves korosztály nagyobb arányát a lakosság körében. Az első világháború ennek a korosztálynak a férfialományát tizedeli meg leginkább, egy-két év kivételével az 1920-as évek végéig alacsony marad a

⁴⁴ NÉPSZÁMLÁLÁS 1930. 59. és ADATTÁR 1970. 186.

⁴⁵ Nem szabad megfeledkeznünk a községbeliekkel házasodó és Füzérkomlóson letelepedő személyekről, létszámuk alakulásában nem lehet szabályszerűséget felfedezni.

⁴⁶ NÉPMOZGALOM 1968. 74-75.

⁴⁷ NÉPMOZGALOM 1968. 326-327.

⁴⁸ NÉPSZÁMLÁLÁS 1930. 59. és Adattár 1970. 186.

születésszám, kevesebb a 10 év alattiak aránya. Mint utaltunk rá, ekkor lép termékeny korba a századelős demográfiai többletnépesség, ami néhány évre ismét növeli a természetes szaporulatot. Az 1940-es években a születésszám visszaáll a húszas évek átlagára, ekkor a 30-40 éves korosztály, illetve gyerekeik, a 6-19 évesek alkotják a népesség gerincét.⁴⁹

A halálozás adatai néhány rendkívüli, elsősorban háborús évet leszámítva egyenletesebb eloszlást mutatnak.⁵⁰ Az anyakönyvek adatai között jelentősebb járványra utaló nyomokat nem találunk, az egész Európán az első világháborút követően végigsöpörő spanyolnátha járvány a környéken csak szórványosan fordult elő, összesen egy halálos áldozatot szedett Füzérkomlóson. A halálozási adatok zöme a 10 év alatti gyerekekhez és a 60 év feletti öregekhez köthető. A magas gyermekhalandóság országos jelenség a 20. század első évtizedeiben, a községben leginkább az újszülöttek és az 1 év alatti gyerekek haltak meg nagy arányban. A legfőbb halálokok közt a veleszületett gyengeség szerepel, ami azért eléggé tág fogalom, de magas a halvaszületések száma is. A 10 év alattiakat leginkább a tüdőgyulladás sújtja és a kissé nehezen értelmezhető „sínlődés”, és „sorvadás”. Az idősek többségénél halálokként a végelgyengülést tüntetik fel, de jelen vannak az egyes rákfajták, a szív- és gyomorbetegségek is.⁵¹

A vándorlási adatok a település nyitottságának és a lakosság mobilitásának fontos mutatói. Az egyik leggyakoribb vándorlási ok a tárgyalt időszakban a házasság. A házassági anyakönyvek tanúsága szerint nem ritka a szomszédos falvak lakói között a házasság, sok esetben követték házastársukat annak szülőfalujába, vagy azok költöztek Füzérkomlóra. Pontos adatokat nehéz megállapítani, hiszen az anyakönyvekben nem tüntetik fel az ifjú pár lakhelyét, csak a későbbi születési adatokból következtethetünk helyi letelepedésükre.⁵² Becslésünk alapján évente néhány ilyen migrációs esemény történt a községben, tehát a nagyobb vándorlási különbségek mögött más okokat kell keresnünk.

A század első évtizedében tapasztalt hatalmas negatív vándorlási különbségek okai mindenképpen a megélhetési nehézségekre vezethetők vissza. A birtokviszonyok tárgyalásánál láthattuk, hogy a magán kisbirtokok területe némileg csökkent a századforduló táján, ami feltehetőleg tulajdonosaik nincstelenné válását jelenti. Az egykori vagyontalan zsellérek kis eséllyel indultak néhány erdő- és legelőjog, vagy egy-két holdnyi föld birtokában a megélhetési versenyben, kiutat nem látva sokan dönthettek az elvándorlás mellett, hogy maguk és családjuk megélhetését biztosítsák. Egyik lehetőség az ország más mezőgazdasági jellegű vidékén elszegődni egy uradalomhoz, vagy nagyobb gazdához, és megmaradni a mezőgazdasági termelésben. Másik út a 19. század végén rohamosan fejlődő Budapest kínálta munkaalkalmak kihasználása (nagy építkezések, gyárak), és ezáltal a mezőgazdaságtól való elszakadás. Nincsenek adataink arra vonatkozólag, hogy mennyien éltek ezekkel a lehetőségekkel, de bizonyára többen választották volna a hazai munkalehetőségeket, ha az 1880-as évektől nem jelenik meg a hazai köztudatban Amerika, mint a korlátlan lehetőségek hazája.

Az első kivándorlók közül sokan megcsinálták a szerencséjüket, ami valóságos lavinát indított el a hazai szegényebb rétegek körében. A századfordulóra tömegméreteket öltött migrációs mozgalom levezetésére egész iparág fejlődött ki, a falvakat hajótársaságok és amerikai vállalatok megbízottjai járták, akik megszervezték a vállalkozók kiutaztatását. A csúcs az 1905. év, ekkor hazánkból 101195-en indultak az Egyesült Államok felé, köztük 5138 abaúji, akiknek mintegy fele mezőgazdasági cseléd és napszámos, 12%-uk pedig őstermelő.⁵³ Abaúj-Torna vármegye főispánjának jelentése szerint nem lehet pontos kimutatást készíteni a kivándorlókról, mivel sokan útlevél nélkül utaznak el,

⁴⁹ NÉPSZÁMLÁLÁS 1930. 204., Népszámlálás 1941. 52-53., NÉPMOZGALOM 1968. 74-75.

⁵⁰ NÉPMOZGALOM 1968. 326-327.

⁵¹ *Füzéri római katolikus egyházközség halotti anyakönyve* FRKE; *Nyíri református egyházközség halotti anyakönyve* NYRE. A lakosság vallási megoszlása az egész tárgyalt időszakban hasonló, a római katolikusok adták a népesség 50-55%-át, a reformátusok aránya 30% körül mozgott, görög katolikus volt 10-15 %, és néhány fővel képviseltették magukat más felekezetek (evangélikus, izraelita). A népesség vizsgálatánál ezért a döntő többséget jelentő két felekezet anyakönyveit dolgoztuk fel.

⁵² *Füzéri római katolikus egyházközség házassultjainak anyakönyve* FRKE, *Nyíri református egyházközség házassultjainak anyakönyve* NYRE

⁵³ MAGYAR STATISZTIKAI ÉVKÖNYV 1905. 54-57.

„a nép ezt valósággal szökésnek minősíti, s minthogy e szökést az illető saját családja jóvoltáért, boldogulásáért teljesített jó cselekedetének tekinti – igyekszik az ily egyének kimenetelét a hatóságok előtt eltitkolni”.⁵⁴ Kifejti, hogy a kivándorlás fő oka a gyors meggazdagodás vágya, hiszen az itteni napi bérek többszörösét lehet megkeresni Amerikában, s 3-4 év alatt szép összeget lehet összegyűjteni, amivel meg lehet alapozni az itthoni megélhetést (pl. földvásárlás).⁵⁵ Az egész Európát érintő kivándorlási mozgalom levezetésére számos hajótársaság vállalkozott. A legfontosabb behajózó kikötők Németországban voltak (Bréma, Hamburg), de sokan indultak Fiuméből és más európai kikötőből.⁵⁶

Néhány füzérkomlói kivándorlót név szerint ismerünk, de a többségről semmit sem lehet tudni, sem létszámukat, sem pedig társadalmi, vagyoni helyzetüket. A fiumei kikötőből az „Adria” magyar királyi Tengerhajózási Részvénytársaság hajóin indultak Amerikába a kivándorlók. 1909. február 27-én hajózott ki Baranyák János a „Pannónia”, 1910. január 15-én ifj. Angyal Jánosné szintén a „Pannónia”, február 14-én Sviatko András a „Carmania” és augusztus 13-án Sviatko Andrásné a „Pannonia” fedélzetén.⁵⁷ Ezen kívül csak közvetett adataink vannak a kivándoroltakról, például az 1910. évi kataszteri birtokíveken a földtulajdonosok közül 7 névvel megjegyzik, hogy az illető Amerikában lakik;⁵⁸ vagy a református leányegyház választóinak 1913-as névjegyzékében a 24 választásra jogosult személy közül 4 Amerikában tartózkodik.⁵⁹ Ez a létszám jóval kevesebb, mint a kimutatott vándorlási különbözet, azonban a forrásaink nem teszik lehetővé a hiányzó adatok pótlását. Az 1910-1920 közötti pozitív vándorlási különbözet egyik oka bizonyára az ideiglenes kivándorlók hazatérése, főként a világháború után. Bizonyára szép számmal maradtak kint a község lakói közül, mivel az 1930-as népszámlálás kimutatásában kevés 50-60 éves lakost találunk, ők alkották a kivándorlási hullám gerincét.⁶⁰

A kivándorlás miatti vérvesztéséget némileg pótolta az 1930-1941 közötti népességnövekedés, melynek fele bevándorlásból származott. Füzérkomlós szolgabírói központként az 1930-as években a környék közigazgatási centruma, emellett a Károlyi uradalom egyik erdőgazdálkodásának is székhelye, vonzerejét a vasút, és a hozzá kapcsolódó munkalehetőségek is növelték. Az 1930-as években a magyar mezőgazdaság különösen nehéz időszakát élte, a kis parcellákon gazdálkodó, a nagybirtokokkal nem versenyképes kisparaszti gazdaságok a túlélésért küzdöttek. Az egyébként is mostohább adottságú hegyvidéki területeken a megélhetés még nehezebb volt, az adóterhek és a gazdálkodás költségeit a legtöbb földbirtok nem termelte ki, így sokan kiegészítő tevékenységekre kényszerültek. Füzérkomlóson a vasútállomáshoz kapcsolódó uradalmi faraktár folyamatosan igényelt munkaerőt a raktározási és szállítási feladatok ellátására, hiszen a környékbeli grófi erdőkben kitermelt fát a községből szállították a Bodrogközbe és tovább.⁶¹ A fafuvarozás a vasút megépülése előtt is jelentős bevételi forrása volt a község lakóinak, ekkor Sátoraljaújhely volt a legközelebbi falerakat. A gazdasági válság évei alatt minden munkalehetőségnek nagy volt a vonzereje, ezért valószínű, hogy a környékbeli falvakból többen áttelepültek Füzérkomlóra.

⁵⁴ Abaúj-Torna vármegye főispánjának jelentése, 1904. június 11. Idézi TEZLA 1987. 66. A füzéri járásból 1908-ban 21 egyén vándorolt ki útlevel nélkül (illetve ennyiről tudtak a hatóságok) és 416-an vándoroltak vissza. ŠOBA ATŽ-P. 2237/1909. A füzéri járás szolgabírájának jelentése.

⁵⁵ „Vajon milyen eszközökkel lehet azt a magyar parasztot a kimenetelben meggátolni, ... aki Amerikát a meggazdagodás biztos területének tekinti. Azok, kik ily reményeikben csalódtak, vissza alig térnek, s így itthon csak jót, szépet hall, s ezek a hírek a meggazdagodási vágygal párosulva, feltartóztathatatlanul viszik a tengeren túlra. A kivándorlás ma népünk-nél valóságos ragadás nyavaja. – Nyavajája a meggazdagodásnak.” ŠOBA ATŽ-P. 2237/1909. A füzéri járás szolgabírájának jelentése. 67.

⁵⁶ MAGYAR STATISZTIKAI ÉVKÖNYV 1905. 54.

⁵⁷ A fiumei kikötő nyilvántartást vezetett a behajózott személyekről, majd értesítette az illetékes hatóságot a kivándorlásról. ŠOBA ATŽ-P. X138/1911. és X14242/1912. Jegyzék a kivándorlási szerződésekről.

⁵⁸ MNL BAZML VI. 102. *Kataszteri 1910.*

⁵⁹ SRKLT R. A. IV. 5./6. *A füzérkomlói református fiók egyház választóinak névjegyzéke 1913/14 évre.*

⁶⁰ NÉPSZÁMLÁLÁS 1930. 204. A kivándorlók nem feledkeztek meg a szülőfalujukról, az egyik református vallású „amerikás” úrasztali terítőt küldött az egyházközségnek. SRKLT AT 1048. 7.

⁶¹ PETERCSÁK 1978. 8. és SRKLT AT 1048. 3.

A lakosság társadalmi és vagyoni rétegződését vizsgálva meg kell állapítanunk, hogy a község lakói között nem voltak nagy választóvonalak, vagyoni különbségek. A kataszteri birtokívekben mindig szerepel néhány nagyobb földterülettel rendelkező gazda, azonban a többséghez képest alig emelkednek ki. A lakosság zöme 10 holdnál kevesebb földdel rendelkező törpebirtokos és sok a közösen birtokolt parcella.⁶²

*Mezőgazdasági népesség megoszlása 1941. 01. 01.*⁶³

Népesség-csoport	Összes népesség	Kereső népesség
1 kat. holdon aluli	13	5
1-5 kat. hold	61	31
5-10 kat. hold	67	36
10-20 kat. hold	36	18
20-100 kat. hold	7	4
100 kat. holdon felüli	–	–
Földtulajdonos összesen	184	94
Gazdasági tisztviselő	4	2
Gazdasági cseléd	30	8
Gazdasági munkás, napszámos	80	38
Egyéb mezőgazdasági foglalkozású összesen	114	48
Összes mezőgazdaságból élő	298	142

A kivándorlás levezette a múlt század végéig felgyülemlett nincstelen népesség jelentős részét, az 1930-as évek végén azonban ismét magas a földnélküliek aránya, akik zömében alkalmi munkákból éltek. Ez a réteg az 1945-ös földosztás után eltűnik, felduzzasztva a törpebirtokosok táborát.⁶⁴ A kis parcellák a háború utáni nehézségek közepette még kevésbé tudták eltartani a családokat.⁶⁵

A lakosság életkörülményeit a táplálkozás mellett döntően meghatározzák a lakásviszonyok. Az 1930-as évektől vannak részletes adataink a füzérkomlói házakról, a korabeli beszámoló a lakások átlagos berendezéséről is tudósít.⁶⁶ Az 1930-as népszámlálás 64 házat talált a községben, ezek közül csak 1 vályogfalú, a többi kőház. A házaknak már csak harmadát borítják zsúptetővel, terjed a cserép és bádogtető használata, ami egyúttal jobb anyagi viszonyokat is jelent.⁶⁷ 10 évvel később viszont a lakásokat írják össze, ekkor a házakról nem találunk adatokat. A 85 füzérkomlói lakásban ekkor 351-en laknak, ami 5.6 főt jelent lakásonként, ez jobb, mint a korabeli országos átlag. A helyiségek padlója nagyrészt vert föld, de sok szobában megjelenik a deszkaburkolat. Elektromos áram nincs a községben, azt csak jóval később, 1960-ban vezetik be.⁶⁸ A lakáskörülmények a kor színvonalán átlagosnak mondhatóak, az egyes lakóházak közötti eltérések elsősorban a tulajdonosok anyagi helyzetének és részben igényeinek köszönhetőek.

⁶² MNL BAZML VI. 102. *Kataszteri 1876. és Kataszteri 1910.*

⁶³ ADATTÁR 1970. 187.

⁶⁴ MNL BAZML XXI. 12. 185/1946 és 1664/1946.

⁶⁵ Az ellátatlanokkal kapcsolatos ügyiratok száma magas a pálházai főjegyzőség anyagában, ez is jelzi a probléma komolyságát: MNL BAZML XXI. 221. 139/1946., 170/1946., 578/1944. A nehézségeket fokozta a kötelező beszolgáltatás rendszere, mely tovább nehezítette az ellátást: „a község határában termett termény mennyisége a múltban sem fedezte a lakosság vetőmag és kenyérszükségletét...” MNL BAZML XXI. 12. több helyen.

⁶⁶ SRKLT AT 1048. 9. A házak a hagyományos hármasszobás beosztást (szoba, konyha, kamra) követik, berendezésük jellegzetes darabjai a pohárszékek és a falakat díszítő hollóházi és telkibányai tányérok. A házakat kívülről színesre, elsősorban sárgára és kékre festik.

⁶⁷ NÉPSZÁMLÁLÁS 1930. 205.

⁶⁸ NÉPSZÁMLÁLÁS 1941. 176–177.

A falusi lakosság oktatási, művelődési lehetőségeinek alapvető színtere a 20. század első felében a helyi iskola. Komlós község iskolai viszonyaiban éppen korszakunk elején következett be gyökeres változás. A századfordulón gyakori napirendi pontja volt a település képviselőtestületi gyűléseinek egy iskola felépítése, azonban sokáig gátat szabott a tervezésnek és a kivitelezésnek az anyagi források hiánya. 1902-ben a képviselőtestület az építkezéshez szükséges pénz előteremtése érdekében vállalta a kölcsönfelvételt, ehhez azonban a vármegye jóváhagyása is elengedhetetlen volt. Komlós község képviselőtestülete 1902. november 2-án terjesztette be Abaúj-Torna vármegye törvényhatósági bizottsága elé azon határozatát, hogy a település állami iskolájának építési költségeit a Pest Megyei Kereskedelmi Banktól felveendő 8000 korona kölcsönből, illetve a vármegye törvényhatóságának ellenőrzése alatt álló községi- és körjegyzői nyugdíjalapból folyósítandó 3000 koronából fedeznék. A bankból felveendő kölcsönt a település 1903. január 1-től, 60 éven át havi 186 koronás részletekben törlesztené. A vármegye engedélyezte a kölcsön felvételét, egyúttal vállalta a kölcsönhöz nélkülözhetetlen kezességet, továbbá jóváhagyta a nyugdíjalapból felveendő 3000 korona összegét is.⁶⁹

A település 1909. évi kataszteri birtokösszeírásából tudjuk, hogy az iskola a 35. házszám alatt lévő 596 négyszögöles telken épült fel és a korabeli viszonyoknak megfelelően a tanítói lakásnak is otthont adott.⁷⁰ Sajnos az iskola iratai 1945-ben megsemmisültek,⁷¹ így tevékenységéről nincsenek részletes adataink, de működése minden bizonnyal megegyezett a hasonló nagyságú környező települések iskoláival. A füzérkomlói is osztatlan egytanítós iskola volt, ami azt jelentette a gyakorlatban, hogy egy tanteremben egy tanító képezte az összes tankötelest. A gyerekek 6-12 éves koruk között végezték a kötelező hat osztályt, majd három év ún. általános továbbképző következett, melyet a két világháború között vezettek be.⁷² Ez utóbbi volt hivatva a gyerekeket minél jobban felvértezni a mindennapi élethez szükséges ismeretekkel. A tantermek felszerelése is hasonló volt a vármegye népiszkoláiban, legfontosabb bútorai a diákok fából készült padjai voltak, fedőlapjukba fúrt nyílásokkal a tintásüvegek számára. Ezek mellett a tanári katedra, egy szekrény és a kályha alkották a tanterem nélkülözhetetlen felszereléseit. A legfontosabb taneszközök a tábla, a térképek, az abc-s táblák és a 10x10-es golyókkal működő ősi számológép volt.⁷³

A tanítás hatékonyságát jelentős mértékben csökkentette, hogy egy pedagógusnak kellett minden diákkal foglalkoznia, de ugyanilyen hátrányos volt, hogy a diákoknak tevékenyen ki kellett venniük a részüket az otthoni házimunkákból, ezért magas volt a mulasztott órák száma.⁷⁴ Hasonlóan gondot okozott, hogy télen a korai sötétedés miatt hamarabb kellett befejezni a tanítást. Mindezek ellenére az oktatás színvonala folyamatosan emelkedett a két világháború között. 1933-1941 között 38-ról felére, 19-re csökkent az írni-olvasni nem tudók száma.⁷⁵ Az 1941. évi felmérés szerint a község lakóinak döntő hányada elvégezte a hat osztályt, mindössze 19 volt az iskolát be nem fejezettek száma. Nyolc osztályt csak tizenegyen végeztek, de ez annak volt a következménye, hogy csak az egy évvel korábban megalkotott 1940. évi XX. tc. írta elő a nyolcosztályos népiszkolák megszervezését.⁷⁶ E rendelkezést azonban a háború kitörése miatt országszerte csak nagyon alacsony hatékonysággal sikerült megvalósítani.

A háború után az 1945. évi 6650. ME. sz. rendelet életre hívta az új alapfokú iskolai modellt, a nyolcosztályos általános iskolát. Természetesen a háború utáni években ennek a gyakorlatba való átültetése csak nagyon lassan történt meg, különösen az olyan alacsony lélekszámú településeken, mint Füzérkomlós. Éppen ezért először ún. anyaiskolákat hoztak létre, ahol igyekeztek megvalósítani

⁶⁹ ATVHL 1903. jan. 1.

⁷⁰ MNL BAZML VI. 102. 14. doboz. *Kataszteri 1909.*

⁷¹ MNL BAZML XXIV. 502. 509/1945

⁷² CSÍKVÁRI 1939. 180.

⁷³ SVÁB 1997. 10.

⁷⁴ 1946/47-es tanévben például a 48 tanuló összes mulasztott óráinak száma 8775 volt, melyből 4670 volt az igazolatlan órák száma. MNL BAZML XXIV. 502. 46. doboz

⁷⁵ NÉPSZÁMLÁLÁS 1941. 327., At. 1048.

⁷⁶ A településen három-három lakosnak volt középiskolai, illetve főiskolai végzettsége. NÉPSZÁMLÁLÁS 1941. 1976.

az általános iskola minden elemét (alsó és felső tagozat, szakrendszerű tanítás stb.) és a kis települések iskolái ezeknek lettek az ún. fiókiskolái, amelyekben gyakorlatilag még a korábbi rendszerben folyt a tanítás. Az anyaiskola igazgatója a fiókiskolákat is igazgatta, de nagy számuk miatt ez inkább csak jelképes vezetés volt. A füzérkomlói iskola az abaújszántói általános iskolának volt a fiókiskolája.

Az 1945-1949 közötti évekből fennmaradt tanfelügyelői jelentésekből viszonylag bővebb információ áll rendelkezésünkre, mind az iskola épületére, mind a tanítókra vonatkozóan.⁷⁷ Az 1947. júliusában készített jelentés leírásában az iskola céljául szolgáló 48 négyzetméteres 3.5 méter belmagasságú helyiség ugyan tanításra alkalmas, de nagyon rossz állapotú. Hasonlóan rossz állapotban volt a 62 négyzetméteres, két szobás tanítói lakás is. Ez utóbbihoz tartozott még egy kamra mely részben, és egy melléképület mely teljesen használhatatlan állapotban volt. Az 1946/47-es tanévben két tanerő dolgozott 48 tanulóval: Kopjáry Gizella tanítónő vitte az I–III. osztályt, Antók Imre tanító pedig a IV–VIII. osztályokat.⁷⁸ A napra pontosan két évvel később, 1949. július 7-én készült összeírás jelentős változásokról számol be. Az iskola épületére vonatkozóan ugyan nincs megjegyzés, de a korábbi két tanerővel szemben már csak egy dolgozott Füzérkomlóson, a továbbra is két osztályos iskolában. A középfokú végzettségű, nevelői képesítéssel rendelkező tanítónő feladata volt az összes gyerek oktatása. A kor megváltozott viszonyaira jellemző, hogy a kimutatás külön kitért a tanítónő ideológiai beállítottságára és képzettségére is. E szerint párttag volt és rendszeres pártmunkát is folytatott, továbbá agitációs iskolát végzett és úttörővezető volt.⁷⁹ Az iskolán kívüli közművelődésből is aktívan kivette a részét, hiszen ő volt a kultúregyesület vezetője, a könyvtárőr és az ún. szabadművelődési ügyvezető is.

Mindent mérlegre téve, az iskola a vizsgált ötven év alatt ugyan nehéz körülmények között működött – ami egyaránt igaz volt az oktatásra és a tanító életviszonyaira – ennek ellenére a füzérkomlói gyerekek lakóhelyükön megkaphatták azt a képzést, amely mindennapi életükhöz elengedhetetlen volt, és amelynek minősége semmivel sem maradt el a környező települések iskoláinak színvonalától.

Szólnunk kell még a két világháború közötti magyar tudományos élet egyik kiemelkedő személyiségéről, Gábor Ignác irodalomtörténészről, aki 1868. április 13-án született a községben. Egyetemi tanulmányait Budapesten, majd a kor szokásainak megfelelően Párizsban folytatta. Tanulmányai befejezése után fiúnevelő intézetet alapított, amelyet évtizedekig igazgatóként irányított. Kivételes nyelvtelenségének köszönhetően számtalan nyelvből fordított magyarra irodalmi alkotásokat, köztük olyan ritka nyelvekből is, mint a szanszkrit, az óizlandi vagy a héber. Ismert fordításai között találjuk az Edda-dalok (a skandináv népek monda- és hitvilágának izlandi nyelven írt gyűjteménye) magyar nyelvre való átültetését is. Irodalomtudományi munkásságának legjelentősebb fejezetét a magyar verseléssel foglalkozó kutatásai jelentették. Báróczi Józseffel a két világháború között ő szerkesztette a Népszerű Zsidó Könyvtár sorozatot. Sokrétúságát bizonyítja, hogy 1909-ben megalapította a Vándordíák turistaegyesületet és szerkesztette annak évkönyveit. 1945. januárjában, Budapest felszabadulása előtt néhány nappal nyilas katonák lőtték agyon a Liszt Ferenc téren. Születésének századik évfordulóján emléktáblát állítottak a tiszteletére Budapesten, a Munkácsy Mihály utcában. Legjelentősebb írása a *Manuello élete és költészete* volt (1919).⁸⁰

⁷⁷ MNL BAZML XXIV. 502. 46. doboz

⁷⁸ MNL BAZML XXIV. 502. 46. doboz

⁷⁹ MNL BAZML XXIV. 502. 46. doboz

⁸⁰ *Élet és Irodalom* 1968. ápr. 13., *Kortárs* 1968. 821–822., *Filológiai Közlöny* 1969. 368-369., *ÚMIL* 2000. 693.

FORRÁSOK

- MNL BAZML = Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, Miskolc
 IV. B. 410 = Abaúj-Torna vármegyei közbirtokosságok rendszeres gazdasági üzemtervei 1904-1943
 VI. 102 = Miskolci Pénzügyigazgatóság iratai 1851–1950
 XXI. 12 = A gönci járás főjegyzőjének iratai 1945-1950
 XXI. 221 = A pálházai kirendeltség főjegyzőjének iratai 1946
 XXIV. 502 = Abaúji vármegye tanfelügyelőjének iratai 1945-1950.
- FRKE = Füzéri Római Katolikus Egyházközség Irattára
 MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
 P 390/a = Károlyi család levéltára, Károlyi László személyes iratai
 P 390/c = Károlyi család levéltára, Károlyi László vegyes iratai
- NYRE = Nyíri Református Egyházközség Irattára, Nyíri
 ŠOBA = Štátny Oblastný Archív Košiciach, Kassai Állami Területi Levéltár
 ATŽ-P. = Abovské Turnianské Župan, Abaúj-Torna vármegye főispánjának iratai
- SRKlt = Sárospataki Református Kollégium Levéltára
 R. A. IV. 5./6. = Nyíri egyházközség iratai
- SRKTGY = Sárospataki Református Tudományos Gyűjteményei
 AT = Adattár
 1048. sz. = LAPIS Károly-Z. ELEK Béla: Füzérkomlós (kézirat) 1933.
- MNL ZML = Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára Sátoraljaújhelyi Fiók-levéltára, Zemplén Vármegye Levéltára
Hegyközi Vasút = HALAS György: Szemelvények a sárospataki kisvasutak krónikájából (kézirat) és a Hegyközi-Bodrogi Vasút iratanyaga

BIBLIOGRÁFIA**Periodika**

- ATVHL = Abaúj-Torna Vármegye Hivatalos Lapja*
Élet és Irodalom
Filológiai Közlöny
Kortárs
Zemplén
Zempléni Barátság
ZVHL = Zemplén Vármegye Hivatalos Lapja

ADATTÁR 1970

Borsod-Abaúj-Zemplén megye története és legújabbkori adattára. Szerk.: BIRTA István et al.
 Borsod-Abaúj-Zemplén Megye Tanácsa Végrehajtó Bizottsága, Miskolc, 1970

BEDŐ 1895

BEDŐ Albert: *A magyar állam erdőségeinek gazdasági és kereskedelmi leírása.* II. kötet. Az erdők törzskönyve. Grill Kadó, Budapest, 1895

BONA 1998

BONA Gábor: *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban.* Heraldika Kiadó, Budapest, 1998

BOROVSKY–SZIKLAY 1896

BOROVSKY Samu–SZIKLAY János: *Abauj-Torna vármegye és Kassa.* Apollo Irodalmi és Nyomdai Társaság, Budapest, 1896

BORY 1992

BORY Endre: *Vasúttörténeti emlékkönyv. A MÁV Miskolci Igazgatóságának 100. Évfordulójára.* MÁV Miskolci Igazgatóság, Miskolc, 1992

CSÍKVÁRY 1939

CSÍKVÁRY Antal: *Abaúj-Torna vármegye.* Vármegyei Szociográfiák Kiadóhivatala, Budapest, 1939

CSORBA 1993

CSORBA Csaba: *Abaúj és Zemplén honismereti-helytörténeti kutatásának néhány kérdése = Széphalom* 5. (1993.) 275–301.

FÖLDBIRTOKVISZONYOK 1936

Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. évben. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1936

GUDENUS 1993

GUDENUS János József: *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája I–II.* Natura Kiadó, Budapest, 1993

HELYSÉGNÉVTÁR 1903

A Magyar Szent Korona Országainak Helységnévtára. Pesti Könyvnyomda Rt., Budapest, 1903

HÖGYE 1989

HÖGYE István: *Zempléni Históriák* II. 1849–1950. Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei levéltár, Miskolc, 1989

HÖGYE 1998

HÖGYE ISTVÁN: *Zemplén vármegye területi és közigazgatási változásai.* In: FRISNYÁK Sándor (szerk.): *A Felvidék történeti földrajza.* MTA SzSzB Megyei Tudományos Testület–Bessenyei György Tanárképző Főiskola, Nyíregyháza, 1998. 527–538.

JÁRÁSI 1997

JÁRÁSI Lőrinc: *Erdőgazdálkodás Bánkúttól Nagy-Milicig.* Erdőgazda Rt., Miskolc, 1997

KOLOSSVÁRY 1975

KOLOSSVÁRY Szabolcsné: *A magyar erdőgazdálkodás történelmi fejlődése.* In: KOLOSSVÁRY Szabolcsné (szerk.): *Az erdőgazdálkodás története Magyarországon.* MTA Kiadó, Budapest, 1975

KOSÁRY 1970

KOSÁRY Domokos: *Bevezetés Magyarország történetének forrásaiba és irodalmába.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1970

KOVÁTS 2000

KOVÁTS Dániel: *Az abaúji Hegyköz helynevei.* Sátoraljaújhely, 2000 (*Sátoraljaújhelyi Kazinczy Ferenc Múzeum Múzeumi füzetek* IV).

NÉPMOZGALOM 1968

A népmozgalom főbb adatai községenként 1901–1968. KSH, Budapest, 1969

NÉPSZÁMLÁLÁS 1930

Az 1930. évi népszámlálás. I. rész. Demográfiai adatok községek és külterületi lakott helyek szerint. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1932

NÉPSZÁMLÁLÁS 1941

Az 1941. évi népszámlálás. 2. kötet. Demográfiai adatok községek szerint. KSH, Budapest, 1978

NÉPSZÁMLÁLÁS 1941

Az 1941. évi népszámlálás. 5. kötet. Lakóház és lakásadatok községek szerint. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal Budapest, 1982

OKT 1998

A történeti Magyarország városainak és községeinek névváltozatai az Országos Községi Törzskönyvbizottság iratanyaga alapján (1898–1913). KSH, Budapest, 1998

PETERCSÁK 1978

PETERCSÁK Tivadar: *Hegyköz*. Herman Ottó Múzeum, Miskolc, 1978 (*Borsodi Kismonográfiák* 6.)

PETERCSÁK 1979

PETERCSÁK Tivadar: *Közbirtokosságok, legeltetési társulatok a Hegyközben. = A Herman Ottó Múzeum Évkönyve XVII–XVIII. (1979) 261–280.*

SIMKÓ 1999

SIMKÓ József: *Hollóháza múltja és jelene. Hollóháza Önkormányzata, Hollóháza 1999*

STATISZTIKAI ÉVKÖNYV 1905

Magyar Statisztikai Évkönyv. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1905

SVÁB 1996

SVÁB Antal: *Abauji iskolák és tanítók*. M. Pedagógiai Társ. BAZ. Megyei Tagozata, Miskolc, 1996

TEZLA 1987

TEZLA Albert: *„Valahol túl meseországban...” Az amerikai magyarok 1895-1920 I–II*. Európa, Budapest, 1987

TÖRTÉNETI HELYSÉGNÉVTÁR 1996

Magyarország Történeti Statisztikai Helységnévtára. KSH, Budapest, 1996

ÚMIL 2000

Új Magyar Irodalmi Lexikon. Főszerk.: PÉTER László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000

VERMES–FÖLDES 1932

VERMES Ernő–FÖLDES Lajos: *Abauj vármegye és társadalma 1931-ben*. Leopold Sándor Nyomdai Műintézete, Szikszó, 1932